

Llegint Fuster a classe

Enric Iborra

Professor de llengua i literatura catalanes

Tan bon punt haver acabat la primera avaluació, a finals de novembre, vaig començar a comentar en els grups que tinc de segon de batxillerat el *Diccionari per a ociosos* de Joan Fuster. El llegim a l'aula. No em vaig atrevir a demanar als alumnes que llegissen el llibre complet pel seu compte. L'assaig és un gènere amb què la majoria dels alumnes no ha tingut cap contacte fins ara. Em feia por, desconfiat com soc, que no sabessen com llegir-lo. D'una altra banda, és molt fàcil llegir en veu alta, a classe, el *Diccionari per a ociosos*. La seua forma permet una lectura molt flexible, a bots, perquè és un recull d'assajos que es poden llegir independentment els uns dels altres. A més, la majoria són bastant breus, des d'aforismes d'una línia, passant per notes de mitja pàgina o articles de dues o tres planes.

Heus ací algunes dificultats amb què s'enfronten els alumnes. Sovint els fallen les referències bàsiques. Els va costar d'entendre *intel·lectual*, perquè no sabien qui era Erasme i, si els sonava, no eren capaços de situar-lo cronològicament en l'època de la Reforma. El mateix els va passar en l'assaig *Ordre*, que comença així: «El dilema “desordre-injustícia” ha fet córrer molta tinta, d'ençà que, segons contem, va plantejar-lo Goethe d'una forma decorativament terminant. El monstre de Weimar afirmava: “És preferible la injustícia al desordre”. I de segur que tenia arguments impecables per a justificar la seva preferència. No sé si quan l'autor del *Faust* va dir allò era o no ministre del duc Carles August, càrrec que exercí durant anys i amb una àmplia vocació: en tot cas, aquella idea em sembla, literalment, una idea de ministre.»

No sabien qui era Goethe, ni els sonava. No passa res, els en vaig fer cinc cèntims de seguida. Inevitablement, tampoc no eren capaços de veure que les expressions «el monstre de Weimar» i «l'autor del *Faust*» es referien a Goethe. Els va descol·locar especialment això del «monstre de Weimar». Alguns van pensar que Fuster al·ludia a un monstre de debò, que a la ciutat de Weimar es menjava de viu en viu les criatures de segon de batxillerat.

Més problemes, que es poden il·lustrar també amb aquest fragment d'*Ordre*. Fuster inicia el moviment del

seu assaig, com fa moltes vegades, a partir d'un fet concret, en aquest cas una citació atribuïda a Goethe: «és preferible la injustícia al desordre». Cap dificultat lingüística, però què vol dir exactament? Vaig demanar als alumnes que pensassen en alguna situació de la vida real on es pogués aplicar aquesta frase, per exemple, en el desordre que es produeix a classe quan munten un guirigall, i la injustícia que comet el professor per restaurar-hi l'ordre expulsant de l'aula —per equivocació— l'únic alumne que estava callat.

Fuster comença de seguida l'argumentació i planteja una primera objecció: «aquella idea em sembla, literalment, una idea de ministre». Què vol dir una idea de ministre? Per als alumnes, aquesta observació de Fuster no és gens transparent. Acorralant-los amb més preguntes, al final arriben a entendre-la pel seu compte. De tota manera, Fuster ja havia apuntat una certa reserva quan afirma en la primera línia que el dilema «desordre-injustícia» ha fet córrer molta tinta d'ençà que Goethe va plantejar-lo d'una forma «decorativament terminant». Fixeu-vos en aquest dos adjectius (ja sé que *decorativament* és un adverbí, però funciona com un adjectiu). D'una banda, amb «decorativament», Fuster suggereix que la frase de Goethe no deixa de ser un joc retòric, verbal; de l'altra, «terminant» apunta al caràcter dogmàtic, sense matisos, de l'afirmació. Dos punts febles, d'entrada, que preparen les estocades posteriors.

Sovint, com en aquest cas, les meues classes es converteixen en un exercici de lectura atenta, de *close reading*. És una manera, entre altres estratègies, d'ensenyar a llegir literatura. Superat el primer escull, que no presenta gaires dificultats, d'entendre algunes referències i alguns mots concrets del *Diccionari per a ociosos*, el més decisiu per al lector és arribar a entrar en el joc mental o dialèctic que proposa Fuster. Ell mateix demana al lector algunes vegades que continue la reflexió pel seu compte, com quan diu al final de *Política*: «Ara cedeixo la paraula —la reflexió— al lector.» O acaba amb uns punts suspensius, que és una altra manera d'indicar que la reflexió —l'assaig— demana de ser continuada o assajada de nou. D'altres vegades, el caràcter obert d'aquests «finals» queda suggerit més implícitament, com en les últimes

línies de *Cadira*: «La vida de l'home sobre la terra era considerada com una exigència de sacrifici. Ara tothom pensa de distinta manera. Potser —n'estic segur— per això comencem a disposar de cadires còmodes. I de més coses.» De quines coses més disposem com a conseqüència de pensar així? Els exemples es podrien multiplicar.

El lector que no intente participar, ni que siga una mica, en aquest joc, s'avorrirà. Vaig advertir als alumnes que l'assaig no és un gènere narratiu: no conta cap història. L'encant o l'interès dels assaigs de Fuster no consisteix a saber *què passarà*, com en una novel·la, sinó que la intriga ve donada per saber *què dirà* sobre el motiu introduït inicialment. Quan Fuster escriu sobre qualsevol qüestió, estableix relacions que no eren evidents, arriba a conclusions inesperades, sorprenents, canvia de sobte la línia de l'argumentació... El lector no sap mai a quina conclusió arribarà a partir de la introducció inicial. Com en la novel·la, també en un assaig —si més no, tal com el practicava Fuster—, hi ha intriga i sorpresa. No debades Fuster era un gran lector de novel·les policiaques: molts dels seus textos reproduïen la forma d'enquesta i l'actitud interrogativa típica de la novel·la de detectius.

Un altre dels punts que convé remarcar sobre el *Diccionari per a ociosos* és que, encara que cada un dels assaigs admet una lectura independent, es tracta d'un llibre molt unitari, molt travat. Hi ha assaigs que continuen o completen motius tractats en altres textos del llibre. Per exemple, *Ordre* l'hem de posar en relació amb *Intel·lectual*, perquè Fuster, després de demostrar la inconsistència de la frase atribuïda a Goethe, conclou inesperadament que el que és greu no és la frase en si, sinó que fos Goethe qui la digués. Per què? Perquè era molt intel·ligent, perquè era un intel·lectual, i d'un intel·lectual digne d'aquest nom s'ha d'esperar una actitud mental no tan servilment lligada a la «justificació» d'uns interessos personals. Un altre assaig relacionat amb el motiu de la funció de l'intel·lectual és *Silenci*: «Ben sovint, gairebé sempre, callar *també* és mentir.» Aquest aforisme va provocar un debat molt animat en classe. És cer-

ta aquesta afirmació? Els vaig remarcar de seguida que Fuster no diu que «callar és mentir», sinó que ho és «ben sovint, gairebé sempre». Per tant, en quins casos callar equivaldria a mentir i en quins altres no? Fuster, en aquest text concret, estava pensant, crec, en la funció de l'intel·lectual: per la seua formació i perquè disposa d'unes plataformes d'expressió pública, l'intel·lectual té una responsabilitat moral. Si no desemmascara determinades situacions d'injustícia o d'opressió, si calla, està mentint: està donant-les com a bones, com el contrari del que realment són.

Més constants del *Diccionari*: el materialisme, com es pot comprovar en assaigs com *Cadira*, *Bellesa* o *Sexe*. O la utilitat, com a criteri per a fonamentar qualsevol ètica. Així, en *Mentir*, Fuster afirma, com calia esperar, que no s'han de dir mentides, però no perquè sigui un pecat o un vici molt lleig —que ho és!—, sinó perquè mentir bé és molt difícil: a la gent se li nota, quan diu mentides; per tant, és més pràctic dir la veritat i no complicar-se la vida. El mateix criteri d'utilitat es fa servir en *Covardia* i *Penediment*.

O l'escepticisme, que es manifesta en la forma cautelosa que adopta l'estil de Fuster per evitar qualsevol afirmació excessivament terminant. Així, hi són recurrents expressions com «em sembla», «potser», «segurament»... La mateixa funció acompleixen sovint els guions: una funció de matisació o atenuació d'una frase. Vegeu, per exemple, com acaba *Relloige*: «En el puny portem un adust indicador de la incertesa del viure i de la fatalitat de la mort. I això ha hagut de fer-nos distints —una mica distints, si més no— dels nostres avantpassats. És la revolució de què parlava al principi.»

L'actitud escèptica es tradueix també en el rebuig a situar l'argumentació en un pla general, deslligat de qualsevol circumstància, perquè, com Fuster mateix assenyala en *Escepticisme*, «l'escèptic —i només l'escèptic— és sensible al temps, a la història, a l'irrepetible, al concret». Precisament perquè l'escèptic no creu en la possibilitat d'una comprensió total de la realitat, dona més valor a allò que és més evident, com ara el que és concret i irrepetible. ■